

OPENBARE GETUIENIS EN PUBLIEKE TEOLOGIE VANDAG? VRAE OOR VERSKEIE VANSELFSPREKENDE VOORVERONDERSTELLINGS

Dirkie Smit
Sistematiese Teologie
Universiteit van Stellenbosch

Abstract

The article argues that it is not to be taken for granted that Christian churches have a public witness and that Christian theology should play a public role in South Africa today. Although many believers may indeed proceed from these assumptions without any self-critical awareness and reflection, there are simply too many unspoken assumptions embedded in these convictions that have become problematic in the eyes of many, both within and outside ecclesial and theological circles, also in South Africa. The article points to some of these critical considerations that are suggested by typically modern conditions, by the radical transformation of South African society to a secular democracy, and by the particular legacy of South Africa's recent history and the role of church and theology during that history. The article achieves this by arguing that at least three clusters of questions should be separated from one another for careful consideration. In a first section it iterates and briefly motivates a cluster of questions all dealing with the necessity of public witness and theology. In a second section it briefly proposes a separate set of questions focusing on the content of any possible public witness and theology. In a third and final section it suggests a third cluster of issues all related to the practical question how such public witness and theology could and should take place under conditions prevailing in South African society today.¹

1. Nodig?

Behoort die kerk in Suid-Afrika 'n openbare getuienis te hê? Behoort publieke teologie hier beoefen te word? Dié soort vrae is – om 'n verskeidenheid van redes – nie so vergesog en vreemd en hulle antwoorde nie so vanselfsprekend en eenvoudig as wat sommige mag meen nie (daarby is dit belangrik om te onderskei tussen die openbare getuienis van die kerk en publieke teologie, wat twee verskillende probleemkomplekse beskryf; vir eersgenoemde, sien byvoorbeeld Marty 1981 se epogmakende werk, en Hessel 1993; vir laasgenoemde, sien byvoorbeeld Thiemann 1992 en Welker 1995).¹

In 'n demokratiese samelewing met 'n sekulêre grondwet is dit nie vanselfsprekend dat die kerk 'n openbare getuienis of die teologie 'n publieke rol het nie. Baie mense in sulke samelewings het immers juis geleer om met absolute vanselfsprekendheid te dink dat die gesprek oor die openbare lewe op 'n neutrale, algemene grondslag behoort te geskied waarvan almal vryelik en gelykelyk kan deelneem, en dat mense nie hulle eie godsdienstige oortuigings in die openbare sfeer behoort in te dra nie.

1. Hierdie bydrae berus op 'n voordrag tydens die Teologiese Dag van die Fakulteit Teologie aan die Stellenbosch Universiteit in Februarie 2002.

Nadat die term “sekularisasie” deur die eeue sedert sy eerste gebruik verskillende betekenisse ontvang het en die sekularisasieprosesse in baie samelewings onderskeibare, aantoonbare fases deurloop het, is dit immers goed moontlik om te sê dat presies hierdie lewenshouding vandag die mees verbreide vorm van sekularisasie verteenwoordig (sien Huber 1998: 41-73). Dit verteenwoordig as't ware die gerypte, vanselfsprekende vrug van die prosesse van sekularisering. Godsdienstige oortuigings en argumente het hulle plek verloor in die openbare lewe, die openbare debatte en die openbare besluite in talle sodanige samelewings – en vir talle gesekulariseerde burgers is dié toedrag van sake reg, regverdig en die enigste denkbaar moontlike.

Die groeiende invloed van allerlei gestaltes en vorme van fundamentalismes in die wêreld – as spieëlbeelde van dié soort sekularisasie, en juis opgeroep by talle groepe wat hulle nie daarmee kan vereenselwig dat hulle diepste religieuse en lewensbeskoulike oortuigings nie meer toegelaat word in die openbare sfeer nie – en die talle voorbeelde waar godsdienstige oortuigings onverdraagsaamheid en konflik voed in ons wêreld, tot op die punt waar talle vrees dat die volgende verskrikkinge van globale konflikte deur hierdie soort onverdraagsaamheid veroorsaak gaan word, versterk hierdie siening (oor die verskynsel van fundamentalisme, Lawrence 1989, Pfürtner 1991; sien ook Küng en andere se projek om 'n globale etos te help bevorder teenoor sulke fundamentalismes, Küng 1991, ook opvolgwerke in 1997 en 1998).

Al hoe meer mense sien toleransie of verdraagsaamheid, insluitende ook en veral godsdienstige verdraagsaamheid, toenemend as dié grondwaarde waarop moderne, demokratiese en sekulêre samelewings gebou moet word (oor toleransie, vergelyk Walzer 1997, Olivera 1998 en Feldtkeller 2001, veral die twee uitstekende bydraes daarin van Huber 2001 en Welker 2001).

Alhoewel dié toleransie in die praktyk gepaard gaan met die handhawing en beskerming van godsdiensvryheid as mensereg, beteken godsdiensvryheid in die praktyk in sekulêre samelewings dikwels bloot die reg om in die persoonlike, privaat of intieme sfere godsdienstige oortuigings aan te hang en kultus en rituele van eie keuse te beoefen, maar nie op sodanige wyse dat dit enigsins die openbare lewe, sáám met mense van ander oortuigings, mag beïnvloed of raak nie (oor godsdiensvryheid, vergelyk die gesaghebbende Huber 1996).

Ook baie godsdienstige mense, insluitende talle mense van Christelike oortuiging, meen persoonlik dat grondwetlike godsdiensvryheid beteken dat burgers vry moet wees om hulle eie geloof op hulle eie manier te beoefen en uit te leef, maar aanvaar tegelyk met volkome vanselfsprekendheid dat geloof nie 'n plek behoort te hê in die openbare lewe nie.

Die enigste moontlike publieke funksie wat godsdiens sou kon hê – en dus byvoorbeeld ook godsdiensonderrig in skole, wat dikwels 'n uitstekende illustrasie bied van sulke sieninge – is dan trouens om presies hierdie gemeenskaplike, demokratiese waardes van respek en toleransie verder te bevorder. Daarmee staan diegene wat sulke oortuigings aanhang dus volledig in die tradisie van die Verligting sedert Kant waarvolgens godsdiens geprivatiseer word en gediensig gemaak word aan die begroning en bevordering van die moraal. Enige onderskeidende kenmerke van spesifieke godsdienstige tradisies en gemeenskappe word in die proses juis doelbewus op die agtergrond geskuif en indien moontlik volledig geïgnoreer in die openbare sfeer, ter wille van die bevordering van die gemeenskaplike – waardes, of kultuur, of volksaard, of hoe die betrokke vorm van burgerlike religie ook al bekend staan.

Dit is sonder meer duidelik dat die idee dat die kerk 'n openbare getuienis sou hê of dat Christelike teologie 'n openbare rol sou moes of kon speel onder sulke omstandighede nie

alleen uiters problematies is nie, maar eintlik in die siening van talle mense vergesog en volkome onaanvaarbaar.

Spesifiek in Suid-Afrika, in die lig van die historiese rolle wat gestaltes van die Christelike geloof gespeel het in kolonialisme en apartheid, is hierdie oortuigings dikwels selfs nog sterker as elders.

Baie Christen-gelowiges wat uit hierdie spesifieke tradisies kom, huldig die mening dat hulle een maal hulle vingers verbrand het deur geloof en ekonomie of geloof en politiek te nou met mekaar te vermeng. Hulle is gevolglik vasberade om nie weer dieselfde fout te begaan nie. Hierdie gelowiges beleef dus die ontnugtering en die skroom wat in Bonhoeffer se gedagtes was toe hy vanuit die tronk al gewaarsku het dat daar dae kom waarin die amptelike Duitse kerk sal moet swyg, omdat hy die geloofwaardigheid en reg verloor het “om die groot woorde van die evangelie te gebruik” (vir 'n aangrypende bespreking, sien De Lange 2000; uiteraard behoort in gedagte gehou te word dat Bonhoeffer voorsien het dat dié tyd ook weer sou oorgaan en dat “'n nuwe taal” weer moontlik sou word).

In 'n moderne samelewing, soos wat Suid-Afrika nou vinnig word, is dit juis karakteristiek dat die verskillende lewensterreine toenemend van mekaar geskei word en mekaar al minder of glad nie, beïnvloed. Politiek, ekonomie, regspraak, onderwys, wetenskap, kultuur, sport en talle meer word al meer outonoom en onafhanklik van mekaar. Kenners of gesaghebbendes op die een terrein het nie meer enige vanselfsprekende gesag of invloed in 'n ander lewensfeer, soos wat dit tipies in voor-moderne samelewings was nie (die klassieke beskrywing van hierdie prosesse as die karakteristieke kenmerke van die modernisme is gegee deur die Duitse sosioloog Luhmann, vergelyk byvoorbeeld in Luhmann 1982, en vir die plek van godsdiens daarbinne, Luhmann 1995 en veral 2000; vir evaluering vanuit teologiese perspektief, Welker 1985).

Daarmee word die invloedssfeer van die godsdiens, waar onder die Christelike gemeenskap, in die vorm van kerke en hulle verteenwoordigers, vanselfsprekend al hoe minder. In sommige samelewings, in hierdie oorgang na moderne, demokratiese lewenswyses, was kerk en godsdiens dikwels nog gerespekteer vir hulle bydrae tot die openbare moraliteit, vir hulle kundigheid en gesag rondom algemeen-sedelike en soms selfs tegniese kwessies – al is daar geen ander verwagting meer van hulle gekoester nie. Hulle het as 't ware nog 'n soort vanselfsprekende monopolie op moraliteit besit. Toenemend verdwyn dié respek en daarmee dié verwagting egter ook (die klassieke beskrywing van hierdie karakteristiek van die moderne tyd is reeds vroeg in die vorige eeu gegee deur Max Weber, sien byvoorbeeld die goeie uiteensetting by Scaff 1989, en die toepassing van hierdie motief op huidige Suid-Afrikaanse ervarings deur Durand 2002).

Die gedagte dat godsdiens, kerk of gelowiges 'n monopolie het, of selfs net 'n kundigheid het rondom moraliteit, word vandag in baie sekulêre samelewings dus allerweë betwyfel of verwerp. Die veronderstelling wat tot geloofwaardigheid lei (die kennissosiologie van Berger se bekende “plausibility structures”, sien byvoorbeeld Berger 1967) verander eenvoudig ingrypend.

Die saak is egter selfs nog ingewikkelder en die gevolge van hierdie ontwikkelinge nog meer verreikend. Ook individue kyk naamlik al hoe minder na godsdienste en die kerk vir leiding rondom morele vrae of aangeleenthede.

Saam met die demokratisering ontwikkel soms radikale vorme van individualisme, ook wat morele aangeleenthede betref. Selfs gelowige mense verwag nie altyd dat godsdiens of kerk aan hulle sinvolle oriëntasie kan of behoort te gee oor sake wat hulle alledaagse lewe, en veral ook hulle deelname aan die openbare, burgerlike lewe raak nie.

Dit sou trouens daarom vir baie kerkklimate 'n verleentheid en 'n onaanvaarbare situasie word as hulle eie kerke deur openbare getuienis en publieke teologie 'n aktiewe rol sou probeer speel, wat dalk hulle eie oordeelsvermoë en vryheid van keuse kan bedreig (oor die aard en rol van die self in die moderne selfbesef, sien Taylor 1989 en vir teologiese besinning Ford 1999).

Kortom, godsdiens en kerk se kundigheid word onder hierdie omstandighede maklik beperk tot die private, die persoonlike, die individuele en selfs die innerlike sfeer van menswees en menslike behoeftes. Baie mense soek slegs persoonlike en innerlike troos en belewenis by godsdienste en die kerk en baie godsdienste en kerke aanvaar sonder meer dat dit inderdaad hulle religieuse funksie is binne moderne samelewings. Die lewensterrein waarop die godsdiens outonoom is, is dan bloot nog dié van intens-private ervaring (vir analyses van hierdie individualisme, sien De Lange 1993).

Uiteraard sien sulke kerke – wat hierdie private, emosioneel-religieuse behoeftes van mense probeer bevredig – meesal geen goeie rede om 'n openbare getuienis te lewer nie – en daarmee is die sirkel byna voltooi. Dis nie net meer diegene buite die kerk of op die rand van die kerklike lewe wat nie meer kan aanvaar – of swakker gestel: wat nie meer verwag – dat die kerk en teologie 'n openbare getuienis of rol het nie, maar baie kerke, in wat al 'n vorm van “self-sekularisasie” genoem is, neem hierdie sieninge doelbewus oor in 'n vorm van geïnternaliseerde selfverstaan (sien Huber 1998).

Die bewyslas rus gevolglik op diegene wat meen dat die kerk – selfs in 'n moderne, demokratiese, sekulêre, pluralistiese Suid-Afrika vandag – wel 'n openbare getuienis het en dat publieke teologie wel beoefen behoort te word, om hulle saak te motiveer.

Daarmee word 'n eerste stel van ingewikkelde vrae op die agenda van kerklike en teologiese nadenke blootgelê. Watter soort argumente kan aangevoer word deur diegene wat – ondanks en diep bewus van hierdie ontwikkelinge – tog nog oortuig is dat kerk en teologie 'n openbare rol te vervul het?

Is daar dalk argumente in die inhoud, aard en aansprake van die evangelie-boodskap self – soos wat sommige teoloë inderdaad beweer, en wat dit dus onmoontlik maak vir enige kerk en teologie wat trou wil bly aan die aard en inhoud van die evangelie om te swyg in die openbare arena (by Huber is dit byvoorbeeld 'n grondoortuiging, sien reeds Huber 1973, maar ook die uitstekende Huber 1998)?

Of is daar ander tipe argumente, byvoorbeeld ontleen aan die behoeftes van die samelewing (die spesifieke vorme van nood en ellende?), of bes moontlik die aard van die betrokke samelewing (die religieuse samestelling van die bevolking, byvoorbeeld, en hulle verwagtinge van die kerk?), of aan die potensiaal van die kerk om in publieke invloed uit te oefen (die getal gelowiges en gemeentes en byvoorbeeld die omvang van die sosiale diens wat die kerk kan vervul?) wat aangebied kan word?

Hoe dit ook sy, daar word sekerlik nog deur talle argumente gevoer waarom die openbare rol van kerk en teologie steeds nodig is, veral onder spesifieke omstandighede, maar dis belangrik om te besef dat hierdie soort argumente dan inderdaad wel gevoer behoort te word, omdat dié soort openbare rol vir talle mense vandag nie meer vanselfsprekend is nie (vergelyk die bekende Rasmussen 1993).

2. Waaroor?

Daarmee word egter as't ware vanself 'n tweede stel vrae ontlok, wat van 'n wesenlik ander aard is en wat 'n ander soort besinning, argument en antwoord verg. Waaróór behoort die kerk se openbare getuienis in Suid-Afrika vandag naamlik te gaan? Waaroor behoort

publieke teologie te handel? Wat is die inhoud van hierdie openbare rol, wat dan steeds nodig sou wees (sien Smit 1996a en 1996b, albei oor die unieke openbare rol van die kerk)?

Weer eens behoort 'n mens versigtig te wees met hierdie soort vrae, aangesien die menings daarvoor radikaal uiteenloop. Indien aanvaar sou word dat die kerk wel 'n openbare getuienistaak en die teologie 'n openbare rol het – wat nie vanselfsprekend is nie – is die vraag waarvoor hierdie getuienis moet gaan? Wat is die inhoud van die getuienis en van openbare teologie?

Anders gestel: met watter “publiek” behoort die kerk en die teologie te praat? – omdat dit die vraag waarvoor die gesprek gaan sal beïnvloed. Daar bestaan uiteenlopende antwoorde op hierdie vraag, ook binne kerklike en teologiese geleedere, wat grootliks kan bydra tot onderlinge meningsverskille en selfs agterdog en verwydering binne kerk en teologie, sonder dat altyd genoegsaam besef word waarin die oorsake vir dié verskille werklik geleë is.

Sommige meen die gespreksgenoot is veral die staat, die owerheid, met sy komplekse en velerlei instellinge en vertakkinge, kortom, die politiek. Indien dit die geval sou wees, sou sodanige openbare getuienis en teologie byvoorbeeld advies en samewerking kon insluit op bestaande of voorgenome wetgewing, of kritiek op bestaande of voorgenome wetgewing of die wyses van praktiese implementering daarvan in spesifieke opsigte.

Dit sou klaarblyklik samewerking met verskillende – nasionale, provinsiale, streeks- of plaaslike – owerhede en hulle afdelings kon insluit, vanaf sosiale dienste, mediese sorg, onderwys, behuising, misdaadbestryding, en talle meer. Dit sou ook openbare legitimering en ondersteuning van spesifieke ideologiese of praktiese sake kon insluit, soos die bevordering van die demokrasie, die steun van die veldtog teen VIGS, die stryd vir mense-regte, en talle meer. Net al uit hierdie voorbeelde blyk duidelik hoe diep die kerk in sy verskillende gestaltes oor die jare heen, in talle samelewings, in hierdie vorme van openbare lewe vervleg was en steeds is – selfs in sogenaamde sekulêre samelewings (sien Huber 1987 en 1994). Dit is nie verbasend dat vrae rondom “kerk en staat” of “kerk en owerheid” of “kerk en politiek” nog steeds oombliklik by talle opgeroep word as hulle aan die openbare verantwoordelikheid van die kerk dink nie. Vir baie jare was dit trouens om begryplike redes eintlik al openbare tema waarin ook Christelike mense in Suid-Afrika geïnteresseerd was. Om baie redes het dié situasie egter ingrypend verander.

Sommige meen byvoorbeeld dat dit veral die ekonomie, in sy verskillende gestaltes, insluitende die georganiseerde arbeid en besigheid, spesifieke organisasies of belangegroepes, of die private sektor, is wat die kwaliteit van mense se lewens ingrypend stempel – selfs meer nog as die politiek – en dat kerke en die teologie wat waarlik 'n verskil of 'n betekenisvolle bydrae wil maak hulle eerder op hierdie terrein en sy vertakkinge en vorme behoort toe te spits. Op hierdie terrein sou 'n mens waarskynlik moes sê dat die kerk en die teologie in die meeste samelewings nie daarin geslaag het of tans daarin slaag om veel van 'n openbare getuienis te lewer of 'n openbare rol te speel nie (sien Preston 1983).

Sommige ander meen weer die aangewese gespreksgenote is veral die sogenaamde burgerlike samelewing, mense wat op talryke maniere betrokke is in die komplekse lewe van elke dag, die onderwys, die buurt, die plaaslike regering, insiatiefgroepe wat werk vir spesifieke doelwitte, die regspraak, die polisie, die landbousektor, en baie meer. Weer eens illustreer en herinner hierdie enkele voorbeelde genoegsaam hoe intens die kerklike betrokkenheid by talle van hierdie openbare aangeleenthede en lewenssfere inderdaad is (uit die talle besprekings, vergelyk slegs Bellah 1995, Cohen & Arato 1992, Seligman 1992, Shanks 1995).

Sommige ander meen dit is primêr die kerk se taak om na binne, met sy eie lidmate, oor sake van openbare belang te praat en oor hulle moontlike betrokkenheid daarby, hulle menings daarvoor en hulle verantwoordelikhede daarvoor. Hulle oordeel dikwels dat die kerk (as instelling, in sy verskillende vorme, as denominasie, maar ook as gemeentes of as ekumeniese kerk) in talle samelewings nie die gesag of invloed het om na buite te praat nie, maar dat dit reeds belangrik sou wees as die kerk intern teologiese gesprekke en selfs debatte voer oor sodanige openbare kwessies (De Villiers en Smit 1995).

Uiteindelik is die sleutelvraag rondom openbare getuienis en teologie, meen talle van hierdie mense, die vraag hoe die individuele gelowiges hulle eie verantwoordelikhede sien en nakom. In die kerklike tradisie sou hierdie siening van Christelike betrokkenheid by en verantwoordelikheid vir die openbare lewe 'n baie dominante invloed uitoefen.

Sommige ander meen weer die belangrikste addressaat van openbare getuienis behoort die sogenaamde “publieke sfeer” of openbare mening te wees, die vae maar uiters invloedryke “manier waarop mense dink”, die eintlike grondslae waarop moderne samelewings gebou word. Daarin speel die openbare media, in sy vele gestaltes, 'n belangrike rol, vanaf informasie tot by vermaak. Hulle vind inderdaad grond vir hulle siening in van die toonaangewendste sosiaal-filosofiese analyses van moderne samelewings van die afgelope dekades (sien Holderegger 1992, Thomas 1998, Wiegerling 1998, Wunder 1989).

Hierdie openbare mening beïnvloed naamlik – volgens invloedryke geleerdes – inderdaad grootliks sowel hoe mense leef as wat mense dink (sien die klassieke analyses van Habermas, byvoorbeeld 1984 en 1995, asook die kritiese gesprek in Calhoun 1993). Die verwagting sou daarom kon wees, indien mense van hierdie aannames uitgaan, dat kerk en teologie heel spesifieke, konkrete openbare morele of etiese kwessies moet aanspreek, ten einde die manier waarop mense leef en optree, te probeer beïnvloed, maar die verwagting sou eweneens op 'n meer dieperliggende, verborge vlak óók kon wees dat kerk en teologie openbare oortuigings moet probeer blootlê, kritiseer, korrigeer of versterk, om die manier waarop mense dink – oor hulleself en oor ander, oor die lewe en die werklikheid – te probeer beïnvloed.

Sommige gelowiges verwag daarom presies om hierdie redes van die openbare getuienis en die publieke teologie – lopende, gesaghebbende en dikwels baie spesifieke – kommentaar oor allerlei sake van die dag, soos byvoorbeeld aborsie, doodstraf, genadedood, misdad, menseregte-vergrype, seksualiteitsvraagstukke, pornografie, VIGS-beleid of armoede-bestryding.

Andere verwag egter eerder van openbare getuienis en publieke teologie 'n meer apologetiese en kritiese debat met die kultuur-van-die-dag, byvoorbeeld 'n positivisties-wetenskaplike werklikheidsbeskouing, 'n materialistiese lewensbeskouing en waardestelsel, 'n sekularistiese mentaliteit of 'n radikaal-individualistiese pluralisme (Smit 1994, 1995a, 1995b, 1995c).

In beide gevalle mag sulke groepe gelowiges maklik oordeel dat die kerk en die teologie nie gereeld en duidelik en hard genoeg praat nie, en spreek hulle dikwels hulle ontevredenheid hiermee uit – maar van nader beskou mag hulle bes moontlik heel uiteenlopende verwagtinge hê van waaroor kerk en teologie dan nou wel so duidelik behoort te praat.

Uiteraard sal sodanige openbare getuienis en publieke teologie noodwendig altyd histories en kontekstueel wees (vir 'n goeie bespreking van die rol van historiese konteks, met verwysing na Suid-Afrika, sien Huber 1991). Die vraag waaroor – eerste en dringendste – gefokus moet word kan slegs beantwoord word in die lig van die spesifieke historiese en kontekstuele uitdagings. Dis nie moontlik om 'n tydlose lysie te bied van dié sake

waaroor kerk en teologie “altyd” behoort te praat nie, slegs “vandag, hier en nou”, wat dus onderskeidingsvermoë en onderlinge oorlegpleging en besinning noodsaaklik maak.

Maar wat is dan dalk van die mees akute openbare uitdagings waarvoor kerk en teologie in die Suid-Afrikaanse samelewing vandag staan? Waarvoor behoort waarskynlik dringend nagedink en nagevors te word, en openbare mening uitgespreek te word? Is dit moontlik om 'n lys van sulke uitdagings te maak? Kan hulle in prioriteitsorde geplaas word? Van die dringende debatte oor die openbare rol van kerk en teologie in Suid-Afrika vandag sal slegs sinvol kan plaasvind indien – eers, of ten minste ook – oor dié vroe nagedink en indringend gepraat word.

3. Hoe?

Daarmee word 'n derde kompleks van vroe egter duidelik wat weer eens van 'n ander aard is. Dis vroe wat te make het met die praktyk van die beoefening van openbare getuienis en teologie. Hóé behoort die kerk se openbare getuienis te geskied? Hoe behoort teologie publiek te word?

Selfs indien naamlik aanvaar word dat kerk en teologie 'n openbare getuienistaak het en indien daar redelike duidelikheid is met watter publieke daar dringend oor welke sake gepraat en gehandel moet word, is 'n laaste vraag hoe dit konkreet gedoen kan en behoort te word – en weer eens is dit nie by voorbaat 'n uitgemaakte of eenvoudige saak nie.

Praat die kerk en teologie immers op dieselfde wyse met alle publieke? Watter moontlikhede bestaan daar byvoorbeeld, spesifiek ook in Suid-Afrika vandag, om te praat? Met die staat? Of met die ekonomiese sektor? Of dalk met die burgerlike samelewing? En wat van met die res van die kerklike gemeenskap en die eie kerk, na binne? Of met die openbare media, indien hulle inderdaad so belangrik is? Of met die openbare mening of gees van die tyd – waar word dié aangetref, en hoe vind dié gesprek plaas?

Vir die Suid-Afrikaanse samelewing het hierdie praktiese vroe 'n heel spesifieke konkrete toespitsing. Gegee die merkwaardige rol wat kerke en die teologie byna gewoon was om te speel binne die apartheid- en struggle-jare en die byna vanselfsprekendheid waarmee aanvaar is dat die kerk en die teologie met openbare gesag kon saampraat, hetsy teen of vir die apartheidsideologie, is kerk en teologie vandag verplig om die werklikheid in die oë te kyk dat daardie omstandighede ingrypend verander het.

Die destydse geloofwaardigheidstrukture bestaan eenvoudig nie langer in 'n snel en radikaal transformerende post-apartheid en globaliserende samelewing nie. Werk die wyses van praat en kommunikeer van die jare van die stryd teen apartheid dus nog? Waarskynlik nie, en die kerke behoort oor die implikasies daarvan te besin. Is daar dalk nuwe moontlikhede vir openbare getuienis en gesprek gegee met die transformasie na 'n demokrasie? Indien wel, is dit van ingrypende belang dat kerk en teologie daarvoor besin en groter duidelikheid kry.

'n Integrale deel van hierdie nuwe besinning sal moet wees oor die vraag wie almal behoort saam te praat. Geld dit van alle godsdienste saam, in een enkele openbare diskoers, as 't ware uit een mond, of anders glad nie, soos wat baie mense meen die geval behoort te wees? Of ten minste darem veral die ekumeniese kerk? En hoe kan hulle dit doen?

Maar ook meer spesifiek: Hoe praat denominasies sinvol en geloofwaardig oor sake van openbare belang onder omstandighede soos in Suid-Afrika vandag? Deur hulle amptelike verteenwoordigers, vergaderings en tydskrifte, of hoe anders? En met welke gesag, styl, argumente, geloofwaardigheid?

Kan plaaslike gemeentes 'n openbare getuienis lewer, en hoe?

Kan publieke teologie plaaslike gemeentes help, en hoe? Wat behoort die bydrae te wees van organisasies, verenigings, vrywillige aksie-groepe, drukgroepe? Of veral van individuele gelowiges? Hoe sou hulle gehelp kon word in hulle oordeelsvorming en hulle insigte en keuses, ten einde hulle rolle in die openbare lewe te kan speel as ingeligte en verantwoordelike burgers?

Of: hoe belangrik is openbare meningsvorming binne 'n spesifieke kerk self – sê maar oor iets soos homoseksualiteit, aborsie, doodstraf of VIGS? Hoe geslaag is dit? Watter faktore bemoeilik dit? En watter prosesse werk wel? Is dit bevredigend as kerklike vergaderinge dokumente aanvaar of verklarings maak en die lidmate van die betrokke kerk self weet nie eens daarvan nie of stem nie daarmee saam nie?

'n Spesifieke soort vraag van besondere dringendheid binne hierdie kompleks van praktiese vrae is dié na die gesag waarmee getuig en gepraat word, met uiteenlopende groepe hoorders in die samelewing.

Met watter gesag praat die kerk byvoorbeeld – in watter gestalte ook al – oor sake van openbare belang met mense wat nie gelowiges van dieselfde kerk of godsdiens is nie (De Villiers en Smit 1995)?

Maar dieselfde vraag geld ook na binne. Met welke gesag praat 'n denominasie met sy eie gemeentes en lidmate, of 'n ekumeniese liggaam met sy lidkerke, met die verwagting dat hulle sal luister, sal reageer of ten minste sal “resepteer”, sal ontvang, wat gesê word? Dis nie sonder rede dat “resepsie” al bestempel is as waarskynlik die enkele belangrikste vraag binne die ekumene nie (Naudé en Smit 2000).

En uiteindelik: Is praat inderdaad die enigste of selfs die primêre vorm van openbare getuienis? Is handeling, dade, aksie nie ook nodig vir getuienis nie? Wanneer is dit nodig? Hoe kan dit konkreet plaasvind? Wat van die strukture en organisasie van die kerk self? Wat van kerklike aksies? Wat van aksies saam met nie-kerklike inisiatiefgroepe? Wat van aksies saam met ander godsdienste? En met nie-godsdienstige groepe?

Selfs al stem gelowiges saam dat dit inderdaad nodig is dat kerk en teologie 'n openbare getuienis en taak het en selfs al stem hulle boonop grootliks saam oor wat die uitdagings vandag is en waarvoor dié getuienis dus veral behoort te handel, sal dit weinig nut hê indien daar nie eweneens indringende gesprek plaasvind oor die veranderde en die veranderende sosiale omstandighede wat tradisionele, dalk vanselfsprekende wyses van praat en doen verouderd gemaak het en wat roep om nuwe, verbeeldingryke wyses van openbare dienslewering en getuienis nie.

BIBLIOGRAFIE

- Bellah, R et al (eds.) 1995. *Christianity and civil society*. Newton, MA: Boston Theological Institute.
- Berger, PL 1967. *The social construction of reality*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Calhoun, C (ed.) 1993. *Habermas and the public sphere*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Cohen, JL & Arato, A 1992. *Civil society and political theory*. Cambridge, MA; MIT Press.
- De Lange, F 2000. *Waiting for the Word: Dietrich Bonhoeffer on speaking about God*. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Jr.
- De Lange, F 1993. *Ieder voor zich? Individualisering, etiek en christeljk geloof*. Kampen: Kok.
- De Villiers, DE & Smit, DJ 1995. “Met watter gesag sê u hierdie dinge?” Opmerkings oor kerklike dokumente oor die openbare lewe, *Skrif en Kerk* Jrg 16/1, 39-56.

- Durand, JF 2002. *Ontluisterde wêreld*. Wellington: Lux Verbi.BM
- Feldtkeller, A (Hrsg.) 2001. *Konstruktive Toleranz – Gelebter Pluralismus*. Frankfurt am Main: Verlag Otto Lembeck.
- Ford, D 1999. *Self and salvation. Being transformed*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Habermas, J 1984. *The theory of communicative action. Vol. I and Vol. II*. Boston: Beacon Press.
- Habermas, J 1995. *The structural transformation of the public sphere*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hessel, DT (ed.) 1993. *The church's public role*. Grand Rapids: Wm B Eerdmans.
- Holderegger, A (Hrsg.) 1992. *Ethik der Medienkommunikation*. Freiburg: Herder Verlag.
- Huber, W 1973. *Kirche und Öffentlichkeit*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag.
- Huber, W 1987. Die Kirchen und ihre Verflechtungen in die gesellschaftliche und politische Umwelt, in: *Handbuch der Praktischen Theologie*, Bd. 4, Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Huber, W 1991. The Barmen Declaration and the Kairos-Document on the Relationship between Confessions and Politics, *JTSA*, 48-60.
- Huber, W 1994. Öffentliche Kirche in pluralen Öffentlichkeiten, *Evangelische Theologie*, 54. Jg., Heft 2, 157-180.
- Huber, W 1996. *Gerechtigkeit und Recht. Grundlinien christlicher Rechtsethik*. Gütersloh: Kaiser, Gütersloher Verlagshaus.
- Huber, W 1998. *Kirche in der Zeitenwende*. Gütersloh: Gütersloher Verlag/Bertelsmann Stiftung.
- Huber, W 2001. Toleranz im Christentum, in Feldtkeller, 71-88.
- Küng, H 1991. *Global responsibility: in search of a new world ethic*. New York, NY: Crossroad.
- Küng, H 1997. *A global ethic for global politics and economics*. London: SCM Press.
- Küng, H 1998. *A global ethic and global responsibilities*. London: SCM Press.
- Lawrence, BB 1989. *Defenders of God. The fundamentalist revolt against the modern age*. San Francisco: Harper & Row.
- Luhmann, N 1982. *The differentiation of society*. New York, NY: Columbia University Press.
- Luhmann, N 1995. *Social systems*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Luhmann, N 2000. *Die Religion der Gesellschaft*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Marty, M 1981. *The public church. Mainline-Evangelical-Catholic*. New York: Crossroad.
- Naudé, PJ & Smit, DJ 2000. Reception - ecumenical crisis or opportunity for South African churches? *Scriptura* 73, 175-188.
- Olivera, G 1998. *On toleration: from theory to social praxis*. Bangalore: Asian Trading Corporation.
- Pförtner, SH 1991. *Fundamentalismus*. Freiburg: Herder Verlag.
- Preston RH 1983. *Church and society in the late twentieth century: The economic and political task. The Scott Holland Lectures for 1983*. London: SCM Press.
- Rasmussen, LL 1993. *Moral fragments and moral community. A proposal for church in society*. Minneapolis: Fortress.
- Scaff, LA 1989. *Fleeing the Iron Cage. Culture, Politics, and Modernity in the Thought of Max Weber*. Berkeley: University of California Press.

- Seligman, A 1992. *The idea of a civil society*. New York: The Free Press.
- Shanks, A 1995. *Civil society, civil religion*. Oxford: Blackwell.
- Smit, DJ 1994. Etiek na Babel? Vrae rondom moraliteit en die openbare gesprek in Suid-Afrika vandag, *NGTT* 1994/1, 82-92.
- Smit, DJ 1995a. Etiese spraakverwarring in Suid-Afrika vandag, *NGTT* 1995/1, 87-98.
- Smit, DJ 1995b. Het Suid-Afrika 'n gemeenskaplike morele taal nodig?, *HTS* 51/1, Maart 1995, 65-84.
- Smit, DJ 1995c. Oor die skepping van 'n grammatika van saamleef, *HTS* 51/1, Maart 1995, 85-107.
- Smit, DJ 1996a. Oor die kerk as 'n unieke samelewingsverband, *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* Jaargang 36/2, 119-129.
- Smit DJ 1996b. Oor die unieke openbare rol van die kerk, *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* Jaargang 36/3, 190-204.
- Taylor, C 1989. *Sources of the self: the making of the modern identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Thiemann, RF 1992. *Constructing a public theology*. Louisville, KE: Westminster John Knox.
- Thomas, G 1998. *Medien - Ritual – Religion: zur religiösen Funktion des Fernsehen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Walzer, M 1997. *On toleration*. New Haven: Yale University Press.
- Welker, M (Hrsg.) 1985. *Theologie und funktionale Systemtheorie*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Welker, M 1995. *Kirche im Pluralismus*. München: Kaiser Verlag.
- Welker, M 2001. Christentum und strukturierter Pluralismus, in Feldtkeller, 89-108.
- Wiegerling, K 1998. *Medienethik*. Stuttgart: Metzler Verlag.
- Wunden, W (Hrsg.) 1989. *Medien zwischen Markt und Moral: Beiträge zur Medienethik*. Stuttgart: Steinkopf Verlag.
-